

Науменко Ю. О.,
слідчий в особливо важливих справах слідчого відділу слідчого управління
прокуратури Дніпропетровської області

ДЕЯКІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 364 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН

SOME ASPECTS OF CRIMINAL LAW QUALIFICATIONS CRIME UNDER ARTICLE 364 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE IN THE LEGISLATIVE CHANGES

У роботі проведений системний аналіз змін, внесених до статті 364 Кримінального кодексу України. Виявлений причинно-наслідковий зв'язок між вказаними змінами та коливаннями статистичних показників органів досудового слідства. Сформувані напрями вирішення проблемних питань. Виявлена низка прогалин та колізій кримінального закону, які потребують нагального вирішення законодавчим органом.

Ключові слова: *Кримінальний кодекс України, службове становище, злочинність, зловживання.*

В работе проведен системный анализ изменений, внесенных в статью 364 Уголовного кодекса Украины. Определена причинно-следственная связь между указанными изменениями и колебаниями статистических показателей органов досудебного следствия. Сформулированы направления решения проблемных вопросов. Выявлен ряд пробелов и коллизий уголовного закона, которые требуют безотлагательного разрешения законодательным органом.

Ключевые слова: *Уголовный кодекс Украины, служебное положение, преступность, злоупотребление.*

The paper presents a systematic analysis of the changes made to Article 364 of the Criminal Code of Ukraine. Determine the cause and effect relationship between these changes and fluctuations of statistical indicators of pre-trial investigation. Formulated the direction of solving problems. Identified a number of gaps and conflicts of criminal law that require immediate resolution by the Legislature.

Key words: *Criminal Code of Ukraine, employment status, crime, abuse of power.*

2014 та 2015 роки були знаковими як в політичному житті країни, так і в правотворчій діяльності. З 21 лютого 2014 року по сьогоднішній день до кримінального закону внесено низку змін, які вплинули на показники росту службової злочинності та ефективність роботи правоохоронних органів. Український законодавець провів неоднозначні реформи та прийняв ряд змін до Кримінального кодексу України, що викликають багато непорозумінь у правозастосовній практиці.

Ефективність попередження службової злочинності, базовою складовою якої є в будь-якому випадку злочини у сфері економічної діяльності та злочини, пов'язані із корупцією, впливає на рівень довіри міжнародних партнерів до України, інвестиційну активність, готовність кредитування України міжнародними інституціями.

На нашу думку, деякі зі змін, імплементованих до Кримінального кодексу України 21 лютого 2014 року, 13 травня 2014 року, 14 жовтня 2014 року, 12 лютого 2015 року, демонструють не прогрес законотворчої та правозастосовної діяльності, а регрес та конформізм.

Можливість ефективної роботи правоохоронних органів із попередження злочинів у сфері службової діяльності, зокрема зловживання владою або службовим становищем, зумовлена вичерпністю та логічно правильною законодавчою конструкцією норм матеріального права.

Найважливішими завданнями сьогодення для законодавця та загалом для науки кримінального права є зміна норм кримінального закону згідно з потребами економіки та суспільства, що зумовить

зростання макроекономічних показників та довіри до правоохоронної системи.

Таким чином, сучасний підхід до запобігання службовій злочинності вимагає комплексної розробки основних засад запобіжної та правотворчої діяльності, внесення змін та доповнень до правових норм.

Так, проблемні питання правозастосування норм про кримінальну відповідальність за вчинення зловживання владою або службовим становищем, зокрема, знайшли своє відображення в роботах Н.С. Юзікової, А.Я. Светлова, П.П. Андрушка, А.Я. Асниса, А.М. Бандурки, Л.М. Давиденка, О.О. Кравченка, Т.І. Слуцької, М.В. Кочерова.

Проблематику імплементації змін, внесених упродовж 2014–2015 років до Кримінального кодексу України (далі – ККУ), їх кримінально-правових аспектів у роботах, що виконані на пострадянському просторі, не представлено.

Дослідження буде виконано відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2011–2015 роки, що затверджено Постановою загальних зборів НАПрН України 24 вересня 2010 року № 14-10.

Основними цілями роботи є системний аналіз внесених змін та розробка шляхів вдосконалення та зміни згідно з потребами держави норм кримінального закону, що регулюють суспільні відносини у сфері запобігання службовим злочинам.

Досягнення поставлених цілей дослідження зумовило постановку та вирішення таких завдань:

– сформувати підхід до правильного визначення суб'єктного складу злочину, передбаченого статтею 364 ККУ;

– запропонувати підхід до розуміння понять «істотна шкода», «тяжкі наслідки» та визначити доцільність останніх змін до статті 364 ККУ;

– проаналізувати доцільність декриміналізації окремих складів злочину XVII розділу ККУ (статті 364, 365 ККУ);

– представити кримінологічну характеристику службової злочинності України на вказаному етапі змін, внесених до кримінального кодексу України;

– запропонувати підхід до правотворення і правозастосування;

– виокремити та охарактеризувати концептуальні проблеми діяльності органів прокуратури у запобіганні злочинам у сфері службової діяльності в контексті останніх змін до статті 364 ККУ;

Об'єктом дослідження є правотворча та правозастосовна діяльність.

Предметом дослідження є злочини у сфері службової діяльності.

Нормативно-правовою базою дослідження є ККУ, закони та підзаконні нормативні акти, що застосовуються в сфері кримінальної відповідальності службових осіб.

Емпіричну базу дослідження будуть становити офіційні дані Державної служби статистики України; статистичні дані прокуратури України та МВС України.

Наукова новизна очікуваних результатів полягає в тому, що робота є першим комплексним дослідженням змін, внесених до статті 364 ККУ упродовж 2014–2015 років.

Сформульовані та обґрунтовані положення можуть бути використані:

– у науково-дослідній сфері для подальшої розробки проблем вдосконалення норм ККУ;

– у правотворчій діяльності при підготовці нормативно-правових актів, спрямованих на боротьбу зі службовою злочинністю;

– у правозастосовній діяльності в практичній діяльності органів прокуратури України, ОВС, СБУ, Міндоходів України, будь-яких інших слідчих та оперативних підрозділів правоохоронних органів;

– у навчальному процесі при викладанні курсів, кримінального права, кримінології, при підготовці підручників і навчальних програм.

Зазначимо, що злочини у сфері службової діяльності А.М. Бандурка та Л.М. Давиденко [1] відносять до числа злочинів з високим ступенем латентності, ступінь якої становить від 90 до 99 відсотків.

Службова злочинність в Україні за своєю питомою вагою взагалі посідає одне з останніх місць серед інших видів злочинів, частка якої у різні роки складала від 0,6% до 2% [2].

Тому ККУ потребує змін для покращення статистичних показників органів досудового розслідування, але зважених, логічних і поміркованих змін.

Так, 21 лютого 2014 року та 13 травня 2014 року Верховною Радою України до статті 364 ККУ «Зловживання владою або службовим становищем» були внесені такі зміни.

1) В абзаці першому частини першої слова «з корисливих мотивів чи в інших особистих інтер-

есах або в інтересах третіх осіб» замінені словами «з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи» [5].

Проводячи аналіз вказаних змін та оцінивши їх зручність та доцільність для правозастосовної діяльності, можна дійти висновку, що такі обов'язкові ознаки суб'єктивної сторони злочину, як корисливий мотив, інші особисті інтереси або інтереси третіх осіб, були дуже розмитими та термінологічно невизначеними.

Але нові зміни до диспозиції вказаної статті, що зумовили виникнення нових обов'язкових ознак суб'єктивної сторони, а саме постановки мети злочину у вигляді «одержання неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи», мають конкретне законодавче визначення, яке міститься у статті 364-1 ККУ (поняття неправомірної вигоди), що робить законодавчу конструкцію суб'єктивної сторони цього злочину правильною та вичерпною.

Водночас предмет доказування став більш складним та деталізованим, що звужує перелік дій, які підпадають під кваліфікацію за статтею 364 ККУ.

Треба зауважити, що диспозиція статті 364 ККУ була більш ширшою в частині визначення мотиву та мети злочину, що полегшувало процес притягнення винних до кримінальної відповідальності, збільшувало їх кількість, але відсутність конкретного визначення ознак суб'єктивної сторони злочину порушувало право громадян на захист та принцип диспозитивності у кримінальному процесі.

Крім того, у сторони захисту виникали таке цілком логічне питання, як «В чому полягає корисливий мотив, інші особисті інтереси або інтереси третіх осіб?». Здебільшого вказані вище запитання, поставлені під час судового розгляду кримінальної справи чи провадження, призводили до перекваліфікації дій підсудного на дію, визначену в статті 367 ККУ, – службова недбалість, адже не знаходили обґрунтування та логічного пояснення сторони обвинувачення.

Внаслідок недосконалості вказаної норми відбувалося штучне збільшення слідчими органами злочинності за статтею 364 ККУ.

2) Частину третю виключено, а саме склад злочину «Зловживання владою або службовим становищем, якщо воно вчинено працівником правоохоронного органу».

Загалом законодавець вчинив би правильно, якщо не брати до уваги той факт, що стаття 365 ККУ «Перевищення влади або службових повноважень» повністю змінена, а коло суб'єктів кримінальної відповідальності звужено до працівників правоохоронного органу [5].

Законодавець, прийнявши вказані зміни, вчинив деструктивно з декількох підстав: по-перше, якщо спеціальний суб'єкт злочину виключено зі статті 364, то його належить виключити і зі статті 365 ККУ; по-друге, «перевищення влади або службових повноважень» будь-якою службовою особою декриміналізовано.

Таким чином, правозастосовна практика зіткнулася зі штучно створеною прогалиною права, що

унеможливує кваліфікацію дій будь-якої службової особи (а не тільки працівника правоохоронного органу) як перевищення влади або службових повноважень, оскільки діяння декриміналізовано.

Органам досудового розслідування необхідно запознати зазначену прогалину, штучно замінивши декриміналізований склад злочину, передбаченого статтею 365 ККУ, на склад злочину, передбачений статтею 364 ККУ. Вказані «юридичні операції» можуть призвести до виникнення великої кількості виправдувальних вироків та спотворення кримінологічних показників.

Необхідно наголосити на тому, що відсутність в ККУ такого злочину, як «перевищення влади або службових повноважень» зі спеціальним суб'єктом у вигляді будь-якої службової особи, збільшує латентну економічну злочинність, дає змогу суб'єктам економічної злочинності (в тому числі високопосадовцям) підводити свої дії під декриміналізований склад злочину. Вважаємо, що вказані зміни до ККУ є безсистемними та руйнівними як для правоохоронної діяльності, так і для економіки, що є прикладом вибіркового прийняття законодавчих актів.

3) Примітку до статті 364 ККУ змінено в частині визначення поняття істотної шкоди для статей 364, 364-1, 365, 365-2, 367 ККУ та тяжких наслідків для статей 364–367 ККУ, а саме виключено їх нематеріальний характер [5].

Таким чином, змінені істотні ознаки вказаних складів злочинів та звужена кількість службових злочинів, за які настає кримінальна відповідальність.

Створені умови для декриміналізації низки злочинів, вчинених до внесення вказаних змін. Істотна шкода вже не може полягати у підриві авторитету та престижу органів державної влади чи місцевого самоврядування.

Наприклад, якщо незаконними діями службової особи під час перевірки, ревізії, виконання робіт, проведення тендеру тощо спричинено матеріальні збитки, що хоча б на одну копійку менші 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, склад злочину відсутній.

Такі зміни не є позитивними та ефективними ні для економіки країни, ні для боротьби із корупцією. Вчасне відшкодування збитків державі та комунальній громаді, повернення державного чи комунального майна за такої кваліфікації злочину є майже неможливим.

Цілком вірно зауважив А.А. Задорожний, що ціна службової злочинності має розглядатись не тільки у її матеріальному вираженні, але й як соціальні, моральні, фізичні та інші шкідливі наслідки вчинених злочинів у сфері службової діяльності [3].

Крім цього, С.Й. Кравчук [4] звертає увагу на політичну ціну злочинів у сфері службової діяльності, що полягає у приниженні ролі держави, підриві довіри населення до уряду та зниженні зовнішньополітичного авторитету держави тощо.

Прикладом неефективності вказаних вище змін до статті 364 ККУ є правова статистика за показником направлених до суду кримінальних справ та проваджень за період 2011–2014 років, яка виглядає таким чином: 2014 рік – 252, 2013 рік – 652, 2012 рік – 1 833, 2011 рік – 4 306 [6; 7].

Кримінологічні показники злочинності ілюструють нам ефективність чинного Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України. Після передачі підслідності деяких злочинів у сфері службової діяльності до ОВС у листопаді 2012 року показники 2013 року впали втричі; після внесення вищевказаних змін до статті 364 ККУ статистичні показники роботи органів досудового розслідування впали в два з половиною рази.

Вказана статистика лише збігається зі збільшенням негативного рейтингу України у світі як найбільш корумпованої країни з неефективною правоохоронною системою.

Вважаємо за необхідне змінити всю систему інкримінування службових злочинів, розробити вичерпну законодавчу конструкцію складу злочинів у сфері службової діяльності, в тому числі зловживання владою або службовим становищем.

Необхідно синхронізувати усі статті розділу XVII ККУ, щоб запобігти правовим колізіям між нормами в майбутньому.

Крім того, зазначимо, що зміни до вказаного розділу приймалися декілька разів на рік упродовж усього періоду незалежності України. Частота та кількість вказаних змін призвели до погіршення стану боротьби зі злочинністю, а не навпаки.

Тому лише стабільні, незмінні, вичерпно визначені законом та деталізовані приписи статей ККУ дадуть змогу ефективно протидіяти службовій та іншим видам злочинності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бандурка А.М. Преступность в Украине: причины и противодействие : [монография] / А.М. Бандурка, Л.М. Давыденко. – Х. : Основа, 2003. – 368 с.
2. Новаков О.С. Кримінологічна характеристика та профілактика злочинів, які вчиняються працівниками міліції у сфері службової діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О.С. Новаков ; Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2003. – 210 с.
3. Задорожний А.А. Злочини у сфері службової діяльності як об'єкт кримінологічного дослідження / А.А. Задорожний // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – № 3. – С. 111–121.
4. Кравчук С.Й. Економічна злочинність в Україні / С.Й. Кравчук. – К. : Кондор, 2009. – 282 с.
5. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 21. – Ст. 920.
6. Офіційний сайт Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.
7. Офіційний сайт МВС України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua>.